

A kötet később a scheyerni⁶ bencés kolostoré lett. 17. századi kézzel a címlapon található bejegyzés szerint: „Monasterii Schyrensis”. Nem tudjuk mikor került könyvtári forgalomba, a kolostor 1803-tól nagyrépostsággként működik (szekularizálták). A könyvtár ma is a helyén van, a kéziratok a Bajor Állami Könyvtárba (Bayerische Staatsbibliothek) kerültek. Apponyi Sándor, mint a Zsám-boki János könyvtárából származó szöveg kiadását – így hungaricumot – szerezte meg könyvtárának.

MONOK ISTVÁN

Recepciók törekvések a 15–16. századi Magyarországon. Recepció alatt a jogtörténetben a római eredetű, Justinianus bizánci császár törvénytudomány alapuló jog befogadását, érvényesítését értik. E művön alapuló jogrendszerből az Egyház révén a keresztény területek közös joga lett, azon alapult mind közjogi, politikai berendezkedésük, mind igazságszolgáltatásuk: Ecclesia vivit lege Romana elv alapján.¹

Amikor a magyar keresztény államot Szent István királyunk megszervezte, mind a nyugati klerikusok és más betelepedők, mind a bizánci jövevények révén – valószínűleg tudatosan – bőven merített e forrásból. A kérdés ugyancsak jelentős irodalommal rendelkezik, nemrég a MTA felkérésére összefoglalólag magam is foglalkoztam vele.²

A törvényes rend ismerete mind az uralkodó és ítélkező királyok, mind az ország nagyjai részére elengedhetetlen volt. Maguk mellett tartották az írás- és törvénytudó kancellistákat, s azok tanácsát, tudását felhasználva, tartották magukat a közös joghoz, ez képezte uralmuk legitimációjának egyik pillérét. A római jog, mint *ius commune*, Európa pillére volt már akkor, amikor részletes ismerete még korántsem terjedt el, nagyrészt szó szerint rejtve is volt. Felfedezése a bolognai egyetemen a modern egyetemi szintű jogi oktatás születését is jelenti.

Így volt ez hazánkban is, ahol a kánoni iskolák a szükséges jogi ismereteket már az Árpádok korában oktatták, s a 12. századtól országunk lakói megtalálhatók az új itáliai egyetemek hallgatói, majd a következő században oktatói között is. Noha a 13. század végén még nem volt általános hazánkban a közös jog ismerete, és a jogtudó tanult réteg száma sem lehetett jelentős, mégis az Anjouk korától a hazai jogtudó, jogot gyakorlatban tanuló, ezáltal szolgálatot teljesítő és társadalmi felemelkedést elérő személyek száma és közéleti szerepe egyre növekedett.³

Az Anjouk, Zsigmond, majd I. Mátyás egyetemet alapító és tudományos jogművelést bevezetni kívánó kísérletei ugyan nem jártak tartós eredménnyel, mégis a 14–15. század anyagi és hatalmi fellendülése, (a 15. század derekának bizonytalan hatalmi viszonyai ellenére) a szellemi és művészeti élet emelkedését a gazdasági fellendüléssel együtt meghozta.

A jogélet vonatkozásában talán elég utalni a budai és a pozsonyi jogkönyvre, a különböző okiratminta-gyűjteményekre (*Ars notarialis*), valamint az ide vonatkozó egyre szaporodó jogszabályokra. Míg a 14. században, minden itáliai kapcsolatunk ellenére, Bónis szerint az egyetemjárás kissé

⁶ Bajorország, egyes feltételezések szerint itt házasodott össze Szent István és Gizella. Vö. REICHHOLD, Anselm: *Chronik von Scheyern – Von den ersten Anfängen bis zu Gegenwart*. Weißenhorn, 1998 – A bejegyzés megfejtésében nyújtott segítségét Gabriel Silaginak köszönöm!

¹ A folyamat irodalma könyvtárakat tölt meg. Nemjogászok számára áttekintő tájékozódásul Justinianus jogalkotására vö. *Ius privatum*. Bp., Osiris, 1998. könyvecském III., az egyházi joggyakorlatra IV., a középkori közös jogra V. részét.

² ZLINSZKY J.: *A magyar jogrend kezdetei*. = Jogtudományi Közöny 1996. 7–8. sz. 269–274.

³ BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp. 1971.

visszaesett, a 15. században új lendületet nyert, és most már az itáliai és francia főiskolák mellett a német, ultramontán újonnan alakult főiskolák padjait is megcélolták a tanulni vágyók.

A császár és a pápa középkori hatalmi és tekintélyi egyetértése a legislatio jogát, a közös jog kialakításának, fejlesztésének jogát ezen, egyrészt imperiummal rendelkező, másrészt az örökérvényű *ius Divinum* interpretációjára jogosult két fő hatáskörébe utalta. Mikor összekülönböztek azon, hogy ez hogy és mennyiben illeti meg őket, maguk vonták kétségbe kölcsönösen az addig megfellebbezhetetlen jogköröket, ezzel mérlegelésre jogosítva fel az alsóbb rendű, de önálló döntésre hatalmi valós helyzetüknél fogva képes királyokat, hercegeket. A *iurisdictio* területi joga mellett a szuverének maguknak igényelték a közös jog továbbfejlesztésének, legalább alkalmi kiegészítésének jogkörét: *rex imperator in regno suo*.

Az egyedi hatósági rendelkezések, decretumok mellett most már törvényt is hoztak a helyi uralkodók: igaz, hogy egyelőre csak saját uralmuk idejére, de a bírói gyakorlat általánossá, a helyi szokás, a *ius consuetudinarium* részévé tehetette azokat. A bírák az egyes peres ügyek eldöntésénél, a hatóságok igazgató tevékenységük során éppúgy használták a helyi megfogalmazású jogot, mint a közös jog egyetemek által magyarázott és élvezhetővé tett tételeit. A források bizonytalan, mert nehezen hozzáférhető és terjedelmes tömegében a bírói megítélés kapott döntő szerepet. Egyéb-ként a közös jog anyaga is bővült: az egyetemi magyarázó jegyzetek, glosszák mellé új szabályok is kerültek. Így a hűbéri jog, II. Frigyes császár könyvei, illetve az egyházi Dekretálisok, a pápák jogalkalmazásának megszerezett és kanonizált anyaga.

Mindez a közös jog együtt meghaladta, kivált a könyvnyomtatás előtt, a magánember hozzáféréseinek lehetőségét. Még az egyetemet járt személy is csak szemelvényeket hozhatott magával az ott hallott tételekből és magyarázatokból. A 14–15. század jogtudósai gyakorlati célra készítettek összefoglalásokat, másrészt kisebb, jelentős normákat tartalmazó szemelvény (*regula*) gyűjteményeket.⁴ Ezek eljuthattak különböző központi könyvtárakba.

A 15. században ugrásszerűen megnövekedett azok száma, akik tanulással akarták megalapozni társadalmi emelkedésüket, és külföldi egyetemeket kerestek fel. A jelentősebb nemesek sorában legalább egy rövid ilyen tartózkodás (*Kavalierstour*) szinte kötelezővé vált, de a tehetősebb városi polgárság fiai között is egyre általánosabbá vált az igény. Kivált mikor a városok *iurisdictio*-ja privilegizált alapokat nyert, a szabad városoknak szükségük is volt jogtudó tisztségviselőkre: a bírák, a tanácsstagok, a polgárok szószólói egyaránt igényelték bizonyos jogi ismereteket, enélkül nem tudtak volna helytállni.

A helyi bírói jogmagyarázó hatalom egyrészt az önkormányzat, a területi önállóság megnyilvánulása volt, másrészt bizonyos jobbizonytalanságot jelentett, okozott a hatalmi viszonyai miatt amúgy is tagolt hűbéri vagy rendi társadalmakban. Az előbbi a szuverének nemtetszését válthatta ki, az utóbbi az egyre növekvő távolsági kereskedelem esélyeit rontotta. Szerte Európában felmerült a jogegységesítés és a jobbiztonság iránti igény. Ehhez a jognak egyrészt határozottnak, másrészt áttekinthetőnek kellett volna lennie, tehát írott és terjedelmében korlátozott joganyagot követeltek.

A közös jog írott volt, csak nagyon terjedelmes. Ekkorra már határozott formát öltött kánonja, mind az egyházi jog, mind a glosszált jusztiniánuszi jog és a Hűbéri jogkönyvek szövege állandósult és a 16. század közepén már nyomtatásban is hozzáférhetők voltak. A közös jog használata mégsem volt könnyű, terjedelme tanult jogászt igényelt, és ezt nem minden bírói fórum engedhette meg magának. Mindkét ok mozgathatta a német-római császár jogegységesítő törekvése során

⁴ Hogy ilyenek hazánkban is forgalomban voltak, bizonyítja a kevés, de nem elhanyagolható írott anyagon túl a *Magyar Törvénytárba* a 16. században felvett *Regula-gyűjtemény*, amelynek tételeit a hazai szokásjog részeként használták.

azt a döntést, hogy a Reichskammergericht, a birodalmi kamarai bíróság megalkotásakor a kiadott eljárásjogi előírásban, Ordnungban a *ius commune* használatát és elveinek alkalmazását általánosan előírta. Ezzel viszont újra formailag is császári joggá vált az addig tudományos formában oktatott közös jog, *Gemeines Recht*.

Azok a szuverén országok, amelyek a császári főséget nem ismerték el, mert kívül álltak a birodalom kötelékén (vagy történelmi fejlődés okán, mint a franciák, vagy soha sem kerültek be abba, mint a magyarok vagy lengyelek), az egyetemek jogát ugyan jogforrásnak tekintették, de a császári kamarai bíróság jogát nem. Így mindezekben az országokban felmerült a saját jogegységesítés igénye, s helyzetük és fejlődésük szerint különböző formában oldották meg a problémát.

Magyarországon az Anjouk alatt a perrendben jelentkezett az első komoly idegen jogi hatás, ha Kitionichnak hihetünk. Hunyadi Mátyás, a róla szóló hagyomány szerint, ugyancsak foglalkozott a közös jog befogadásának, vagy legalábbis a jogegységesítésnek gondolatával. Az ő politikai elképzeléseitől talán az sem állott távol, hogy a császári címet megszerezze, s így hazánkat a császársággal ugyanúgy perszónál-unióba kapcsolja, mint Zsigmond tette. (Legalábbis a kölcsönös öröklési szerződések Habsburgok, Jagellók és I. Mátyás között hasonló lehetőségekkel nyilván számoltak.)

Mindenesetre a magyar jogegységesítés útjához, az igazságszolgáltatás megszilárdításán túl, ami I. Mátyás jogalkotásának központjában állott, a hazai szokások összeírása és rendezése, mint előmunkálat, szükséges lehetett. Innét Werbőczy munkásságának valószerű indítása, aki az ismert közös joggal írásba rendezett sajátos hazai szokást kívánt szembeállítani. Ez a terv végülis, bár negyedszázaddal I. Mátyás viszonylag korai halála után, a Hármaskönyv összeállításához vezetett.⁵ Volt azonban a kortárs jogtudományok Werbőczy feladatától eltérő, a közös jog hazai tudását terjeszteni vagy felhasználni kívánó áramlata is. Bónis a hazai tudomány másik útjaként mutat rá Pápóczi tevékenységére.⁶ Ő maga, nem mélyedve el, mint korábban tervezte, a Werbőczy életmű elemzésébe, megállt ennél a megállapításnál. Ha azonban tovább fűzzük gondolatait, találkozunk a második, recepciós út hazai folytatásával az általa megjelölt egyedi eseten túl is. Korántsem áll, hogy a 16. század a Werbőczy féle hagyományos szokásjoghoz ragaszkodás mellett döntött volna azonnal és határozottan.

A 16. század ugyan meghozta hazánkra a török inváziót, az ország kettéosztását, a császársággal összeolvadás politikai veszélyét, és e lehetőség, mint menekülési út egyidejű számbavételét, de ezek nem vágták el azonnal a tudomány fejlődésének európai irányait. A fellendülő protestantizmus a külföldi egyetemi peregrinációnak újabb lendületet adott, nem csak a teológia és filozófia, hanem a jogtudományok vonatkozásában is. Éppen a távolabbi, de békésebb viszonyok közé került Erdélyből, ott is különösen a szász vidékekről, egyre magasabb számmal törekedtek studiózusok Wittenberg, Jéna, Strassburg felé, miközben az olasz kapcsolatok sem szakadtak meg.

A reformáció mellett a recepció eszmevilága is megindult (vagy tovább folyt) hazánk felé a csatornákon. Szabó Béla kutatásai révén meglehetősen biztonsággal tudunk megnevezni egy sor külhonban jogot is tanult hazánkfíát. Eszmeviláguktól és ismereteiktől nem állott távol a hazai jogrend harmonizálása a császárságéval. Egyúttal a politikai vezetés is gondolkodott szorosabb kapcsolatról, ami a török veszélyt elháríthatóvá tette volna.

E külföldet járt és ott jogot is tanult humanisták egyik kiváló képviselője volt Honterus, erdélyi szász humanista. Tudatosan készítette elő az erdélyi recepciót, mégpedig nem törvényjavaslatokkal – nem volt politikus – hanem a római jog modern tételeinek terjesztésével és megismertetésével. Könyveiből a külföldet nem járt kollégistákhoz is közel jutott a *ius imperiale* gondolatvilága.

⁵ ZLINSZKY János: *Werbőczy jogforrástana.* = Jogtudományi Közlöny 1993. 10. sz. 374–376.

⁶ BÓNIS György: *Középkori jogunk elemei.* Bp. 1972.

Bizonytal jeles része volt működésének abban, hogy a II. András adta szász statutumok helyébe újabb, modern, nem a római jogot másoló, de azt nagyrészt tételesen alkalmazó törvényt készült, amit Báthori István fejedelem még jóváhagyott. Ebben szerepel – hazánkban először és utoljára – szöveg szerint a közös jog, mint szubszidiárius jogrend, alkalmazhatósága a joggyakorlatban, ha a törvény hézaga úgy kívánja.

Honterusnak a szász államférfiak között méltó társai akadtak. Ám Báthori kancelláriája nem állott meg annál a lépésnél, hogy a szászok törekvését ne akadályozza. Kovasóczy kancellár és társai a magyar jogot is modernizálni kívánták Erdélyben. Míg a 13. századi szász statutumok esetében a teljes megújítás volt az indokolt, addig a nemrég összefoglalt hazai szokás, s annak törvénytervezetben meg is újított Négyeskönyve vonatkozásában a közös joggal való összevetést, szükség szerinti novellálást terveztek. E végből küldték külföldi tanulmányútra a tehetséges fiatal humanistát, Baranyai Decsi Jánost, e munkát elvégeztetendő, majd elvégezendő. 1593-ban készült el az erdélyi magyar jog recepcióját előkészítő nagy munkája, *Syntagma iuris institutionum imperialis ac tripartiti*, amely erre a politikai megrendelésre készült, de már nem érthette el a megbízókat.⁷

Sem a szász törvényreformátorok, sem Decsi János és megbízói nem a közös jog szolgálai másolására, a hazai szokás elvetésére törekedtek. Ugyancsak nem kívánták feladni a rendi magyar politikai önállóságot, rendek és király együttes törvényhozó hatalmát. Ma az európai jogharmonizáció terveinek közepette, tanulhatunk tőlük abban, hogy reálisan fontolták meg a török fenyegetés árnyában a szoros nyugati szövetséghez csatlakozás szükségességét, de nem kívánták feladni hazai jogi kulturánkat. Nem elvetni, javítani és egységesíteni törekedtek, ott, ahol szükséges. Ez a program fogalmazódott meg még egy századdal később is a nagyszombati egyetem jogi karának alapító levelében, mint utolsó kicsengése annak a recepció-s jogfejlesztő irányznak, amelynek egyik korai munkása az erdélyi szász Honterus volt.

ZLINSZKY JÁNOS

Szenci Molnár Albert zoltárkiadásának mintája. * Zoltárköltőnk műveinek kritikai kiadása úgy tájékoztatja az érdeklődőt, hogy ő Ambrosius Lobwasser német zoltárszövegének 1594. évi lipcei kiadásából fordított.¹ A zoltárok genfi dallamának ősforrása pedig az 1562. évi első francia teljes, illetőleg az 1565. évi négyszólamú francia kiadás volt.² Az alábbi hangjegyes példa más lehetőséget kínál megfontolásra.

⁷ ZLINSZKY János: *Vita et opera Ioannis Decii Barovii.* = Publ. Univ. Miskolc, S. Juridica et Pol. VII. (1992.) 207–214., *Baranyai Decsi János.* In: *Magyar jogtudósok I.* Szerk. HAMZA Gábor. Bp. 1999. 41–50.

* Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár 34. (Vö. OTKA T 026146)

¹ STOLL Béla szerint „A Szenci által használt 1594-i kiadás szövege...” értendő. Ő a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum példányát tanulmányozta (RMKT/XVII. 6, 405).

² CSOMASZ TÓTH Kálmán, a dallamok sajtó alá rendezője szerint, RMKT/XVII 6, passim; vö. még Magyar Zene 1974: 350–363. – Az RMNy 962 és 1037 [2] leírása is természetesen átvette ezeket a megállapításokat.